

MONIKA DOROTA ADAMCZYK

WIZJA STAROŚCI W OPINIACH POLAKÓW. STUDIUM SOCJOLOGICZNE

„Wraz z wiekiem rozszerzają się horyzonty
i pogłębia się spojrzenie na życie.
Jakie to szczęście, gdy możemy prowadzić
długie i aktywne życie”¹.

WSTĘP

Przedmiotem prezentowanych w niniejszej pracy badań były postawy dorosłych Polaków wobec starości i starzenia się. Dotyczyły one m.in. autoidentyfikacji z własną starością. Przyjęcie tej perspektywy badawczej wynikało z wzrastającego zainteresowania kwestiami starości, a szczególnie postrzeganiem jej w kategoriach wyzwania i zadania dla nowych generacji. Innym powodem podjęcia tej tematyki była chęć zweryfikowania założenia, że na to, jaki mamy stosunek do własnej starości, wpływa postawa wobec starości powszechnie obowiązująca w danym społeczeństwie. Badania miały odpowiedzieć m.in. na pytanie: Czy takie zmienne niezależne, jak płeć, wiek współwystępują z określonymi postawami wobec własnej starości? Badanie „Postawy wobec osób starszych” przeprowadzone zostało na ogólnopolskiej, reprezentatywnej statystycznie próbie Polaków w wieku 15 lat i więcej (N = 1010) na podstawie kwestionariusza zawierającego 14 pytań głównych oraz bloku pytań

Dr MONIKA DOROTA ADAMCZYK – adiunkt Instytutu Socjologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: monika_dorota@wp.pl

¹ N. CONI, W. DAVISON, S. WEBSTER, *Starzenie się*, Warszawa: PWN 1994, s. 19.

socjodemograficznych. Realizację badania zlecono Instytutowi Millward Brown SMG/KRC w pierwszej połowie grudnia 2014 r.

Definicje starości podają, że jest ona wynikiem procesu starzenia się, charakteryzującego się zmianami w trzech zasadniczych obszarach: biologicznym, psychicznym i społecznym. Przyjmując takie podejście do starzenia się zakłada się, że dotyczy ono człowieka w sensie holistycznym i oddziałuje na wszystkie sfery jego życia. Przystosowanie się do starości i zadania właściwe dla tego okresu życia muszą więc obejmować również wszystkie jego obszary i są determinowane przez szereg czynników: po pierwsze – związanych z pojawieniem się wraz z wiekiem deficytów fizycznych i obniżeniem sprawności psychofizycznej, po drugie – uwarunkowanych czynnikami społeczno-demograficznymi, takimi jak: wykształcenie, status materialny czy stan cywilny. Ludzie starsi nie stanowią jednolitej grupy tak pod względem cech społeczno-demograficznych, jak i stanu fizycznego oraz psychicznego. Przyjęcie takiego założenia prowadzi do kolejnego, mówiącego, że w obrębie tej grupy występują zróżnicowane postawy wobec własnej starości. W literaturze przedmiotu analizę procesu starzenia prowadzi się zasadniczo na dwóch płaszczyznach – indywidualnej, w postaci mikroanalizy, i społecznej, jako makroanalizę. O ile druga perspektywa jest często przedmiotem zainteresowania badawczego, o tyle mikroanaliza podejmowana jest znacznie rzadziej, co stanowi o jej poznawczej wartości. W prezentowanym artykule przyjęta została mikrospołeczna perspektywa.

1. STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWO

Z socjologicznego punktu widzenia starość analizowana jest – jak już wspomniano – na dwóch poziomach: mikrospołecznym i makrospołecznym. Na poziomie mikrospołecznym starość jest rozpatrywana w dwóch wymiarach. W pierwszym z nich traktowana jest jako faza życia, która – przynajmniej w przypadku krajów rozwiniętych – staje się etapem życia doświadczanym przez coraz większy procent społeczeństwa. Jeśli prześledzimy średnią długość życia przeciętnego Niemca, Polaka i Estończyka w latach 1995-2012, zaobserwujemy wzrost trwania życia ludzkiego i przekroczenie progu sędziwej starości². Takie zmiany oznaczają, że starość, podobnie jak życie dojrzałe,

---

² W społeczeństwach rozwiniętych coraz częściej spotyka się osoby sędziwe, osiągające 100 lat życia i więcej. Wiąże się to z nierównomiernym przyrostem populacji seniorów, liczba 85-latków i starszych wzrasta 6-krotnie szybciej w porównaniu do populacji ogółem.

należy planować³. Zachodzące zmiany w długości trwania życia prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Przeciętne dalsze trwanie życia w wybranych krajach UE w latach 1990-2012

Rok	Przeciętne dalsze trwanie życia w latach w wybranych krajach UE [w latach]			
	1995	2000	2009	2012
Łącznie	71,6	73,7	75,7	76,7
Polak	67,6	69,7	71,5	72,4
Polka	76,4	78	80,1	80,9
Łącznie	76,7	78,3	80,3	81,0
Niemiec	73,3	75,1	77,8	78,4
Niemka	79,9	81,2	82,8	83,2
Łącznie	67,7	71,1	75,3	76,7
Estończyk	61,4	65,6	70	71,4
Estonka	74,3	76,4	80,3	81,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Statystyka międzynarodowa*, <http://stat.gov.pl/statystyka-miedzynarodowa/porownania-miedzynarodowe/tablice-o-krajach-wedlug-tematow/terytorium-i-ludnosc> [dostęp: 26.05.2015].

W tym miejscu należy zauważyć, że wraz z postępującym wydłużaniem się średniej życia, w perspektywie najbliższych dwudziestu kilku lat nastąpi gwałtowny proces starzenia się populacji Polski, jednak co ważne, zmieni się również struktura osób w wieku poprodukcyjnym. Według prognozy Głów-

A. BŁACHNIO, *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2012, s. 19.

³ Zagadnienie planowania czy też inwestowania w sprawną i satysfakcjonującą starość staje się jednym z ważniejszych zagadnień podejmowanych w programach społecznych dedykowanych osobom starszym, jak również młodym. Dzieje się tak dlatego, że starzenie się to proces nie tylko długotrwały, ale i wielopłaszczyznowy. Dotyczy takich sfer ludzkiego życia, jak m.in. zdrowie, sprawność fizyczna, samodzielność ekonomiczna. Wyraźnie wzrasta świadomość, że „inwestycja w ciało” jest odłożonym w czasie kapitałem, przynoszącym samozadowolenie, wzrost poczucia vitalności, sprawności. Taka inwestycja pozwala również dłużej cieszyć się prestiżem społecznym. J. SZYMZYK, *Elementy interdyscyplinarnej kooperacji socjologii ciała, sportu i turystyki*, w: *Podstawy interdyscyplinarności w naukach o zdrowiu. Poznawcza tożsamość dyscyplin badających socjokulturowy wymiar zdrowia i choroby*, red. M. Skrzypek, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, s. 115-116.

nego Urzędu Statystycznego do 2035 r. wzrośnie udział osób w przedziałach wieku 60/65-74, 75-79, 80-84, 85-89, 90+, a największą dynamikę wzrostu zaobserwować będzie można wśród osób będących w wieku 90+ (około 2,5-krotny wzrost), 85-89 lat (2-krotny wzrost). Liczba osób w wieku 75+ wyniesie ok. 4,5 mln w 2035 r.⁴

Drugim wymiarem analiz na poziomie mikrospołecznym jest trwanie życia w zdrowiu. Badania prowadzone w tym zakresie wskazują, że dzięki rozwojowi medycyny i odpowiedniemu przygotowaniu starość nie musi oznaczać braku zdrowia i zależności od innych. Starzenie się na poziomie mikrospołecznym poza wydłużeniem życia może zatem wiązać się ze zmianą w funkcjonowaniu osób starszych. P. Szukalski podkreśla konieczność redefinicji pełnionych przez seniorów ról, a właściwie ich „odświeżenia”⁵. Zagadnienie to związane jest ze społeczną produktywnością osób starszych i akcentowaniem pozytywnych efektów zmiany struktury wieku w społeczeństwie. Szczególnie podkreślany jest w tej koncepcji związek pomiędzy relacją nakładu na danego pracownika a efektem jego pracy. Jak wskazuje P. Szukalski, ten związek jest w wielu przypadkach korzystny, gdyż starsi wiekiem pracownicy wykonują swoje obowiązki nie gorzej niż ich młodszy koledzy. Wyjątkiem są tu prace wymagające dużej siły fizycznej lub błyskawicznej reakcji na bodźce⁶.

Produktywność osób starszych to nie tylko praca zarobkowa, to także niezwykle ważny, choć niewzględniany w PKB, wymiar prospołeczny zaangażowania osób starszych⁷. Można tu mówić o dwóch aspektach zaangażowania

---

⁴ MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ, *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych [ASOS] na lata 2014-2020*, Warszawa 2014, s. 5.

⁵ P. SZUKALSKI, *Zagrożenie czy wyzwanie – proces starzenia się ludności*, „Polityka Społeczna” 2006, nr 9, s. 8.

⁶ Tamże, s. 9.

⁷ Produktywność społeczna rozumiana jest tutaj jako wykonywanie przez osoby starsze nieodpłatnych usług na rzecz członków ich rodzin. Usługi te mają określoną wartość rynkową, np. obowiązujące rynkowe stawki za godzinę opieki nad dzieckiem czy osobą chorą. W tym miejscu warto przypomnieć, co składa się na PKB. Główny Urząd Statystyczny definiuje produkt krajowy brutto jako „końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej”. Obliczanie wartości rocznego PKB polega na oszacowaniu trzech równych co do wartości kategorii makroekonomicznych określających PKB poprzez:

1. rozmiary działalności produkcyjnej; PKB równa się sumie wartości dodanej wszystkich sektorów instytucjonalnych lub wszystkich sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) krajowych jednostek produkcyjnych powiększonej o podatki od produktów i pomniejszonej o dotacje do produktów;

2. końcowy rezultat działalności produkcyjnej; PKB obliczany jest jako suma popytu krajowego, tj. spożycia i akumulacji oraz salda wymiany produktów z zagranicą;

społecznego seniorów. Pierwszym jest pełnienie ról dziadka i babci, opiekuna chorych członków rodziny czy niepełnosprawnych, drugim – działalność wolontariacka na rzecz społeczności lokalnych. P. Szukalski mówi w tym kontekście o „prywatnym przepływie międzypokoleniowym”, nieuwzględnianym w statystykach, jednak przyczyniającym się w sposób pośredni do wzrostu dobrobytu jednostek i zbiorowości.

Drugim, istotnym aspektem działalności podejmowanej przez osoby starsze jest aktywność o charakterze wolontariackim⁸. J. Krzyszkowski wskazuje na jeszcze jeden aspekt produktywności społecznej osób starszych – jest to mianowicie ich stabilizujący wpływ na popyt rynkowy. Seniorzy są mniej mobilni, zarówno jeśli chodzi o przemieszczanie się, jak i ustalone i niezmiennie gusty, skłaniające do wyboru takich, a nie innych towarów czy usług. Sytuacja ta oddziałuje na rynek w ten sposób, że chroni go przed zbyt szybką zmianą preferencji nabywców, ułatwiając tym samym amortyzację kosztów poniesionych przez inwestorów⁹. Prospołeczny aspekt produktywności osób starszych pozostaje w opozycji do zmian statusu społeczno-ekonomicznego tej grupy pokoleniowej¹⁰.

Na poziomie makrospołecznym proces starzenia analizuje się m.in. na podstawie całościowej oceny poziomu życia: stopnia zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych. Przykładem takich całościowych badań prowadzonych w Polsce są kolejne edycje „Diagnozy Społecznej” czy badania PolSe-

---

3. sumę rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem (koszty związane z zatrudnieniem, podatki związane z produkcją i importem pomniejszone o dotacje, nadwyżka operacyjna brutto oraz dochód mieszany gospodarki ogółem), http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-662.htm [dostęp: 29.06.2015].

⁸ Jak podkreślają autorzy raportu „Wolontariat seniorów w województwie mazowieckim”, jest wiele korzyści wynikających ze współpracy z tą grupą wiekową, należą do nich m.in.: doświadczenie życiowe, dyspozycyjność, obowiązkowość, zaangażowanie, cierpliwość. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu „Wolontariat seniorów w województwie mazowieckim”, grudzień 2012 r., http://bibliotekawolontariatu.pl/wp-content/uploads/Publikacja_czerwiec_ww_w.pdf [dostęp: 20.10.2013].

⁹ J. KRZYSZKOWSKI, *Usługi opiekuńcze dla ludzi starych w miejscu zamieszkiwania w Polsce i innych krajach UE*, w: *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2006, s. 150-155.

¹⁰ O zagadnieniu produktywności osób starszych pisze autorka szerzej m.in. w: M. ADAMCZYK, *Proces starzenia się populacji szansą na wzmocnienie działalności wolontarystycznej i prywatnych przepływów międzypokoleniowych w społeczeństwie polskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Sociologica” 6(2014), vol. 2, s. 34-52; TENŻE, *Mapping – Analiza sytuacji demograficznej w Polsce BALL Be Active through Lifelong Learning ERASMUS +*, raport dostępny na stronach projektu, www.ball-project.eu

nior¹¹. Podejście makrospołeczne uwzględnia m.in. ocenę zasad organizacji życia społecznego i charakteru więzi społecznych. Jest to istotne zagadnienie w kontekście zwiększającej się konieczności samodzielnego definiowania swojej tożsamości przez osoby starsze i budowania przez nie pozycji społecznej bez odwoływania się do tradycyjnie pełnionych ról społecznych. W nowym porządku społecznym¹² rodziny osób starszych w coraz mniejszym stopniu odciążają państwo w dziedzinie sprawowania opieki nad seniorami, którzy są zmuszeni do samodzielnego definiowania swojej tożsamości i budowania pozycji społecznej¹³.

Wzrost średniej długości życia, a co ważniejsze, życia w zdrowiu przeciętnego Europejczyka spowodował, że osoby w starszym wieku stanowią coraz większy odsetek populacji krajów Europy, w tym Polski. Z analizy zmiany struktury ludności Polski według grup wiekowych (45-64¹⁴ oraz 65 i więcej) od 1990 r. wyłania się obraz starzejącego się społeczeństwa.

¹¹ J. CZAPIŃSKI, T. PANEK, *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2013; M. MOSSAKOWSKA, A. WIĘCEK, P. BŁĘDOWSKI, *PolSenior. Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne 2012.

¹² U. BECK, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002.

¹³ W tym miejscu warto odwołać się do modelu zadań rozwojowych stworzonego przez Roberta Havighursta. Zadania rozwojowe to według tego autora zadania typowe dla poszczególnych okresów życia jednostki. Pomyślnie rozwiązanie zadania właściwego dla określonej fazy życia prowadzi do zadowolenia oraz – co ważne – sukcesu w przypadku podejmowania kolejnych zadań pojawiających się w kolejnych etapach życia. Realizacja zadań rozwojowych jest powiązana z występowaniem presji w trzech obszarach: biologicznym, społecznym i psychicznym. Biologiczne źródło presji zobowiązań/zadań rozwojowych obejmuje obszar somatyczny, który związany jest z dojrzewaniem organizmu. Obszar społeczny wyzwala presję wynikającą z istnienia norm społecznych i oczekiwań formułowanych wobec jednostki. Psychicznego źródła presji zadań rozwojowych należy upatrywać w jednostkowych wyborach. B. STECLER, *Sukces starości – w poszukiwaniu wyznaczników zadowolenia z życia wśród osób w starszym wieku*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu 2013, s. 22-23.

¹⁴ Uwzględniona zostaje grupa wiekowa 50+. Wiek 50+, mimo iż nie stanowi uznawanego powszechnie progu starości (tzn. wieku, po osiągnięciu którego można daną osobę zaliczyć do grupy ludności w starszym wieku; najczęściej jako próg przyjmuje się jednolicie wiek 60 lub 65 lat bądź wprowadza się odrębny próg dla mężczyzn – 65 lat, a dla kobiet – 60 lat; w opracowaniach ONZ stosuje się dla kobiet i mężczyzn wiek jednolity – 65 lat), to odpowiada populacji, która powinna zostać objęta wsparciem w celu podniesienia zdolności do aktywnego starzenia się w wyznaczonych przez UE osiach priorytetowych, takich jak m.in.: rynek pracy; adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian; aktywne i zdrowe starzenie się, włączenie społeczne i edukacja. Projekt z dnia 19 września 2014 r. „Wsparcie osób starszych w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego 2014-2020 ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego”.

Tabela 2. Struktura ludności według wieku w przedziale czasowym 1990-2013

Udział poszczególnych grup wiekowych w ogólnej populacji Polaków w %	1990	2000	2010	2013
Ludność w wieku 0-19 lat	32,5	27,8	21,5	20,5
w tym w wieku 0-14 lat	24,9	19,1	15,2	15,0
Ludność w wieku 20-44 (wiek mobilny)	37,7	36,3	37,3	37,6
Ludność w wieku 45-64 lat	19,6	23,5	27,7	27,2
Ludność w wieku 65 lat i więcej	10,2	12,4	13,5	14,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Rocznik Demograficzny 2014.

W przypadku społeczeństwa polskiego cechą charakterystyczną procesu zmian demograficznych jest – obok wzrostu udziału osób w wieku 65+ w populacji ogólnej i spadku dzietności – wydłużona na skutek poprawy warunków życia średnia jego długość. Jeśli prześledzimy średnią długość życia przeciętnego Polaka, Hiszpana i Islandczyka w latach 1995-2012, zaobserwujemy wprawdzie wzrost trwania życia ludzkiego we wszystkich trzech krajach, ale przekroczenie progu sędziwej starości tylko w Hiszpanii i Islandii¹⁵. Nie oznacza to jednak, że Polska pod względem dynamiki długości trwania życia pozostaje w tyle za tymi krajami. Wprost przeciwnie, biorąc pod uwagę wskaźnik procentowego wzrostu długości trwania życia pomiędzy rokiem 1995 a 2012, stwierdzimy, że dla Polski jest on najwyższy (Polska – 6,7%; Islandia – 6,4%; Hiszpania – 5,6%). Inaczej mówiąc, podczas gdy długość trwania życia przeciętnego Polaka pomiędzy rokiem 1995 a 2012 wzrosła o 6,7%, długość trwania życia przeciętnego Hiszpana wzrosła o 5,6%. Powyższe tendencje ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Przeciętne trwanie życia w latach

Kraj	Rok					
	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Hiszpania	78,1	79,3	80,3	82,4	82,6	82,5
Islandia	78,0	79,7	81,5	81,9	82,4	83,0
Polska	71,9	73,7	75,0	76,2	76,5	76,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Statystyka międzynarodowa*, <http://stat.gov.pl/statystyka-miedzynarodowa/porownania-miedzynarodowe/tablice-o-krajach-wedlug-tema-tow/terytorium-i-ludnosc/> [dostęp: 25.05.2015].

¹⁵ Za starość sędziwą uznaje się przekroczenie 80. roku życia.

2. INDYWIDUALNA WIZJA STAROŚCI

Starość może być pasywna lub aktywna – to, jak ustosunkowujemy się do własnej starości, zależy od postawy, jaką wobec niej przyjmujemy. W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka zasadniczych postaw wobec starości. Po pierwsze – postawa konstruktywna, która cechuje się pogodzeniem ze starością i ewentualną śmiercią, zadowoleniem z siebie i z kontaktów z innymi. Typowe dla tej postawy jest wewnętrzne zintegrowanie oraz optymizm. Po drugie – postawa zależności, cechująca się biernością, zależnością od innych ludzi i odejściem z pracy zawodowej. Osobie przyjmującej taką postawę poczucie bezpieczeństwa ma zapewnić dom rodzinny. Po trzecie – postawa obronna, która cechuje się samowystarczalnością i odrzucaniem pomocy innych. Wiąże się z nią pesymistyczne patrzenie na starość, które zostaje zamaskowane wzmożoną aktywnością. Po czwarte – postawa wrogości wobec otoczenia, charakteryzująca się agresywnością i podejrzliwością względem innych. Przyjęcie takiej postawy skutkuje niemożnością akceptacji własnej starości i nadchodzącej śmierci, co w konsekwencji rodzi zazdrość oraz wrogość w stosunku do młodych ludzi, izolowanie się od otoczenia, samowystarczalność i aktywność (najczęściej zawodową). Postawa wrogości skierowana na samego siebie cechuje się pasywnością, pesymistycznym pogodzeniem się ze starością, traktowaniem śmierci jako wyzwolenia, niezadowoleniem z życia¹⁶.

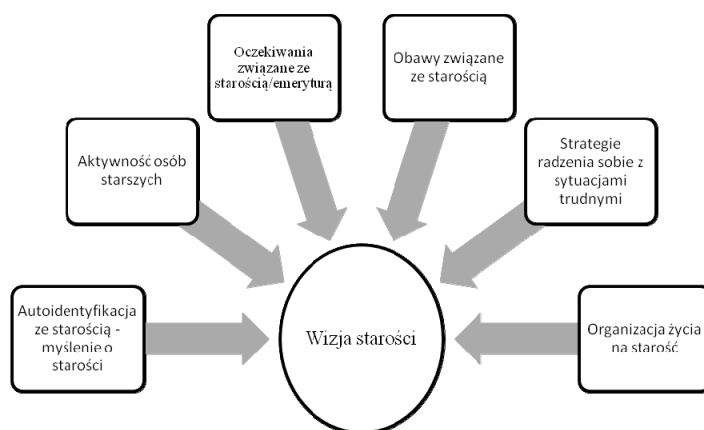
W przeprowadzonych badaniach stworzono prosty model wizji starości, na który składało się kilka elementów. Pierwszym z nich jest wskaźnik autoidentyfikacji ze starością – myślenie o starości. W tym celu zadano wszystkim respondentom pytanie: Jak często myślą o starości? Kolejnym elementem były obawy i plany związane ze starością, jak również strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych pojawiających się w tej fazie życia. Respondentom będącym już na emeryturze dodatkowo zadano pytanie o ich oczekiwania związane z tym okresem życia, jak również sposoby organizowania sobie życia na starość. Ważnym elementem budowania własnej wizji starości było wskazanie różnych form aktywności w tej fazie życia¹⁷. W tym miejscu należy zaznaczyć, że poziom

¹⁶ J. OSIECKA-CHOJNACKA, *Spoleczne opinie o starości a wdrażanie idei aktywnego starzenia się*, „Studia BAS” 2012, nr 2(30), s. 104-105.

¹⁷ Jak zauważa Stanisława Steuden, aktywność osób starszych w szczególności łączy się z następującymi potrzebami: osobistego rozwoju, poczucia własnej wartości, przynależności, realizowania planów życiowych, dostosowania do zmieniających się warunków otoczenia, oczekiwań społecznych, a także własnych możliwości. Jak twierdzi autorka, aktywność osób starszych działa na zasadzie sprzężenia zwrotnego, które jest wyrazem pozytywnej odpowiedzi seniora na zadania związane z tą fazą życia, a to z kolei wzmacnia poczucie własnej wartości

aktywności osób starszych w Polsce jest stosunkowo niski. Jak zauważają autorzy raportu „Aktywność społeczna Polaków”, zaangażowanie społeczne Polaków, w tym osób starszych, jest na niskim poziomie. Tylko co piąty badany (19%) przyznaje, że w ciągu dwunastu miesięcy poprzedzających badanie poświęcił swój wolny czas na dobrowolną i nieodpłatną pracę w jakiejś organizacji pozarządowej (stowarzyszeniu, fundacji), instytucji Kościoła czy innej organizacji¹⁸. Przykładem ciągle niewykorzystanego potencjału kapitału ludzkiego i społecznego osób starszych jest działalność wolontariacka tej grupy wiekowej¹⁹.

Model 1. Elementy składające się na budowanie wizji starości

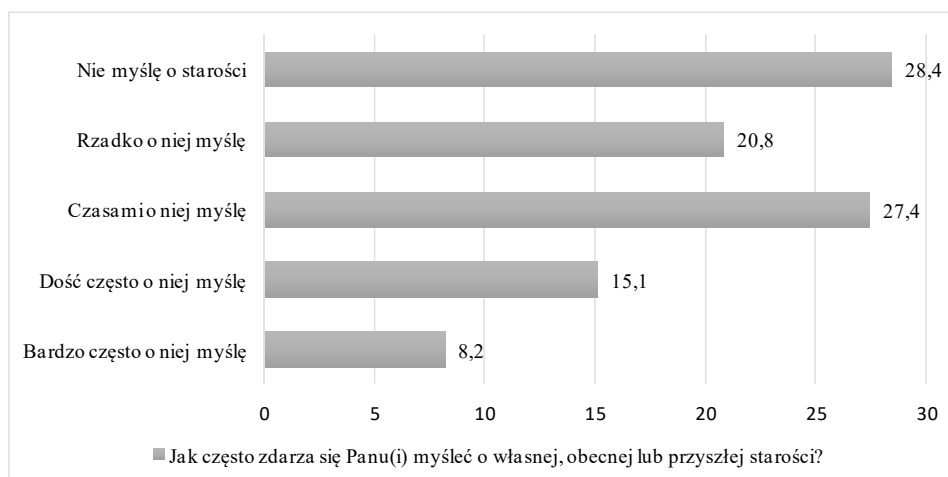
Źródło: Opracowanie własne.

i dzięki temu staje się siłą napędową dalszej jego działalności. S. STEUDEN, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa: PWN 2014, s. 82.

¹⁸ CBOS, *Aktywność społeczna Polaków*, BS/60/2014, Warszawa 2014, s. 7-8, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_060_14.PDF [dostęp: 07.06.2015].

¹⁹ Należy odróżnić wolontariat „formalny”, czyli poświęcanie czasu lub podejmowanie działalności bez wynagrodzenia na rzecz organizacji lub grup społecznych za pośrednictwem organizacji, od wolontariatu „nieformalnego”, którym jest „poświęcanie swojego czasu lub praca bez wynagrodzenia na rzecz osób spoza rodziny i kręgu znajomych lub też na rzecz swojego otoczenia (społeczności lokalnej, sąsiedztwa, miejscowości) wykonywana bez pośrednictwa organizacji lub grup społecznych”. P. ADAMIAK, *Zaangażowanie społeczne Polek i Polaków. Wolontariat, Filantropia, 1% i wizerunek organizacji pozarządowych. Raport z badania 2013*, Warszawa: Stowarzyszenie KLON/JAWOR 2014, s. 5. W Polsce wolontariat „nieformalny” to przede wszystkim działania podejmowane na rzecz osób spoza kręgu rodziny i znajomych. Zgodnie z badaniami Stowarzyszenia KLON/JAWOR w tego typu działania zaangażowane jest 16% Polaków. Drugą formą aktywności społecznej są działania na rzecz społeczności lokalnej, sąsiadów, miejscowości, wspólnoty mieszkaniowej. W taką działalność angażuje się 14% Polaków, jednak dla 2/3 zaangażowanie na rzecz osób czy społeczności miało charakter sporadyczny. Tamże, s. 9.

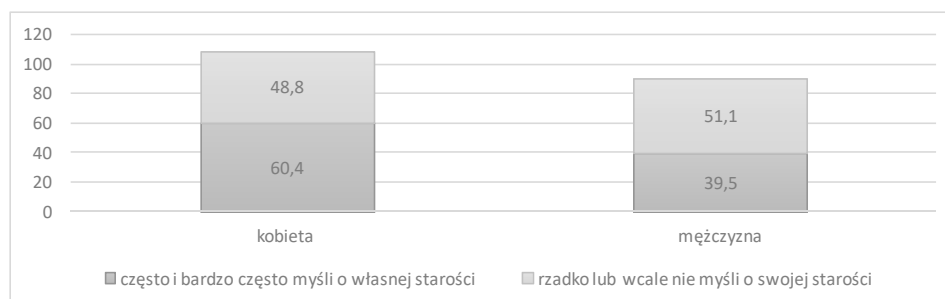
Obok obiektywnych czynników genetycznych, biologicznych, psychologicznych czy społecznych, które wskazują na przechodzenie w wiek dojrzały, takich jak struktura i stan organizmu, wygląd zewnętrzny, przejście na emeryturę, zanik zdolności poznawczych, ważne są również subiektywne odczucia dotyczące oceny jakości życia seniora związane z odpowiedzią na pytania o sens egzystencji, wartość życiowych dokonań i akceptację dokonanych wyborów życiowych. W prezentowanej analizie przyjęto założenie, że na wizję własnej starości składa się m.in. autoidentyfikacja ze starością – myślenie o starości. Z prezentowanych badań wynika, że połowa respondentów nie myśli o swojej starości, z czego 29% nie myśli o niej wcale, a 21% myśli o niej rzadko.

Wykres 1. Częstotliwość myślenia o własnej starości [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Czynnikiem, który różnicuje częstotliwość myślenia o własnej starości, jest płeć. Wśród respondentów objętych badaniem o własnej starości zdecydowanie częściej myślały kobiety (60%) niż mężczyźni (40%). Natomiast osób, które nie myślą lub myślą bardzo rzadko o własnej starości, płeć nie różnicuje w sposób wyraźny – odpowiednio kobiety 49%, mężczyźni 51%.

Wykres 2. Płeć a myślenie o własnej starości [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Charakterystyczne dla procesu starzenia przemiany fizyczne wywierają wpływ na psychologiczny wymiar życia jednostki, jej samoakceptację i samopoczucie. Przemiany te określają również pozycję osób starszych w obrębie zbiorowości i wyznaczają ich społeczną tożsamość. Treść kulturowych oraz społecznych przekazów na temat starości czy starzejącego się ciała w dużym stopniu rzutuje na stosunek przedstawicieli innych grup wiekowych do osób starszych i antycypację własnego starzenia się. Może także mieć konsekwencje dla indywidualnego postrzegania zmian zachodzących w człowieku w trakcie procesu starzenia się²⁰. Kultura konsumpcyjna i towarzyszący jej przekaz medialny promują specyficzny dla współczesności kult młodego, sprawnego i pięknego ciała, niejednokrotnie utożsamiając zdrowie z fizyczną atrakcyjnością. W szczególnie wyraźny sposób dotyka to kobiet, będących głównymi odbiorcami usług z zakresu fitness, medycyny estetycznej itp.²¹ Nie powinna zatem dziwić dysproporcja w częstotliwości myślenia o własnej starości między kobietami a mężczyznami wynikająca z prezentowanych badań. Troska o autoprezentację, która odzwierciedla społeczne naciski, w większej mierze dotyczy kobiet niż mężczyzn. Promowany w mediach kult młodego i atrakcyjnego ciała kreuje społeczne postawy wobec starości oraz znaczenie przypisywane temu okresowi życia²². Współczesna kultura konsumpcyjna,

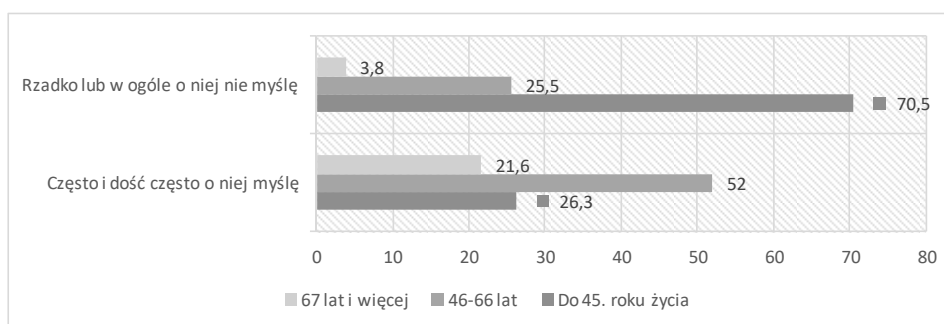
²⁰ A. DZIUBAN, *Spoleczny obraz starości i postrzeganie własnego ciała w procesie starzenia się. Przegląd piśmiennictwa*, „Gerontologia Polska” 18(2010), nr 3, s. 141-142.

²¹ M. FEATHERSTONE, *The body in consumer culture*, w: *The body, social process and cultural theory*, red. M. Featherstone, M. Hepworth, B. Turner, London: Sage Publications 1991, s. 197-208.

²² T. FRĄCKOWIAK, M. KAPAŁA, A. ZUBIK, A. CIEŚLIK, *Konstruowanie obrazu starości i jego implikacje społeczne a perspektywa danych empirycznych*, w: *Starość i starzenie się*, s. 312-318.

choć skierowana do jak największej liczby odbiorców, nie wykształciła różnych wzorców piękna.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, zainteresowanie własną starością w naturalny sposób wzrasta wraz z wiekiem. O tym etapie życia często lub bardzo często myśli 52% respondentów w wieku 46-66 lat i 21,6% mających 67 lat i więcej. Im osoby młodsze, tym rzadziej myślą o swojej starości. 70,5% respondentów w wieku do 45 lat myśli o niej rzadko lub wcale. Szczegółowe dane prezentuje wykres 3.

Wykres 3. Częstość myślenia o własnej starości według grup wiekowych [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Bardzo ważnym zagadnieniem związanym z procesem starzenia się jest subiektywna ocena tego zjawiska i wynikająca z niej indywidualna wizja własnej starości. Analizując tę kwestię, należy nawiązać do wybranych psychospołecznych teorii dojrzałości i starzenia. Obok koncepcji rozwoju osobowości i pełni możliwości psychicznych istnieją teorie starzenia się, których głównym celem jest próba wyjaśnienia zmian rozwojowych w terminach funkcjonowania poznawczego, podejmowania ról społecznych, zadań rozwojowych i zmian funkcjonowania poznawczego. Do tego kręgu zalicza się m.in. teorię aktywności, której istotą jest przekonanie o tym, że wiek nie zmienia sposobu, w jaki jednostka doświadcza świata. Ludzie starsi odczuwają te same pragnienia i mają podobne potrzeby co osoby młodsze. Różnica polega jedynie na tym, że u ludzi starszych zachodzą zmiany biologiczne i wynikające z nich zmiany stanu zdrowia. Odmienne są też formy realizacji potrzeb²³. W prezentowanych badaniach jednym z elementów składających się na wizję sta-

²³ B. STELCER, *Sukces starości*, s. 23-24.

rości była aktywność osób starszych badana w dwóch perspektywach: postrzegania przez inne grupy wiekowe i aktywności faktycznie podejmowanej przez osoby starsze. Jeśli prześledzić odpowiedzi dorosłych Polaków na temat tego, jak po przejściu na emeryturę funkcjonują osoby starsze, można zauważyć, że respondenci wskazują na różne formy aktywności, co potwierdzałoby ogólne założenia teorii aktywności. Otóż według 45,5% respondentów osoby starsze rozwijają swoje zainteresowania, 33% badanych uważa, że angażują się społecznie, 30,5% twierdzi, że pracują zawodowo, a zdecydowanie ponad połowa jest zdania, że pomagają rodzinie i przyjaciołom (69,4%). Szczegółowy rozkład odpowiedzi ilustruje tabela 4.

Tabela 4. Formy aktywności osób starszych po przejściu na emeryturę [w %]

Czy Pana /Pani zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę	
Rozwijają własne zainteresowania (działka, kursy, Uniwersytet Trzeciego Wieku, podróże, kształcenie dodatkowe itp.)	45,5
Angażują się społecznie (wolontariat, przynależność do stowarzyszeń, organizacji pomocowych, partii politycznych itp.)	32,7
Pracują zarobkowo	30,5
Pomagają rodzinie, przyjaciołom, sąsiadom	69,4
Nie wiem/trudno powiedzieć	4,9

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

W przypadku wskazywanych przez respondentów form aktywności osób starszych czynnikiem istotnie różnicującym okazał się wiek. Ponad połowa badanych w grupie do 45. roku życia wskazywała na podejmowanie aktywności przez osoby starsze. Należy wyraźnie zaznaczyć, że osoby w wieku poprodukcyjnym w niewielkim odsetku wskazywały na aktywność w którymkolwiek z zaproponowanych obszarów. Szczegółowy rozkład danych przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Formy aktywności osób starszych po przejściu na emeryturę w podziale na trzy grupy wiekowe [w %]

<i>Procentowanie wierszowe</i>	<i>N=</i>	<i>Do 45. roku życia</i>	<i>46-66 lat</i>	<i>67 lat i więcej</i>	<i>RAZEM</i>
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę rozwijają własne zainteresowania	459	51,4	39,4	9,2	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę angażują się społecznie	330	52,7	38,2	9,1	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę pracują zarobkowo	309	50,3	42,2	7,5	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę pomagają rodzinie, przyjaciołom, sąsiadom	701	53,1	36,9	10,0	100,0

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 6. Formy aktywności osób starszych po przejściu na emeryturę w podziale na siedem grup wiekowych [w %]

<i>Procentowanie wierszowe</i>	<i>N=</i>	<i>16- 19</i>	<i>20- 29</i>	<i>30- 39</i>	<i>40- 49</i>	<i>50- 59</i>	<i>60- 64</i>	<i>65 i więcej</i>	<i>RAZEM</i>
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę rozwijają własne zainteresowania	459	5,4	15,9	21,6	16,3	18,3	10,0	12,4	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę angażują się społecznie	330	4,2	19,6	19,3	16,6	20,2	7,6	12,4	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę pracują zarobkowo	309	4,2	13,9	21,4	18,1	23,9	7,8	10,7	100,0
Czy Pana(i) zdaniem osoby starsze po przejściu na emeryturę pomagają rodzinie, przyjaciołom, sąsiadom	701	5,8	16,1	20,9	16,4	18,8	9,1	12,8	100,0

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Taki stan rzeczy może mieć kilka przyczyn. Należą do nich m.in. różnice pokoleniowe wyraźnie oddzielające grupy osób starszych od kategorii osób młodszych do 45. roku życia. Osoby młodsze w pewien sposób zmuszane są

przez warunki panujące na rynku pracy do stałej aktywności, przystosowywania się do szybko zmieniającej się rzeczywistości. Starsze grupy pokoleniowe wychowywane zaś były w innych realiach społeczno-gospodarczych, w których formy aktywności społecznej, zawodowej były ograniczone do tych „zaakceptowanych” przez system władzy komunistycznej. Poza tym monopolistyczny rynek pracy zapewniał każdemu pracę, nie wymuszając tym samym na jego uczestnikach starań o rozwój czy zmianę. Doskonałą ilustracją tego stanu rzeczy jest potoczne stwierdzenie: „Czy się stoi, czy się leży, płaca i tak się należy”. Innym czynnikiem był brak oferty skierowanej do osób starszych. W przypadku grupy emerytów należy pamiętać o kontekście społeczno-kulturowym i politycznym okresu PRL-u, w którym osoby te przeżywały swoją socjalizację zawodową, edukacyjną itd. P. Sztompka, analizując skutki, jakie wywarł system totalitarny na społeczeństwie polskim, wskazuje m.in. na zanik społeczeństwa obywatelskiego – rozumianego jako spontanicznie powstające wspólnoty, stowarzyszenia, będące pośrednikami pomiędzy instytucjami państwowymi a jednostkami – roszczeniowość i wynikający z niej brak odpowiedzialności za siebie i wspólnotę lokalną, brak aktywności społecznej¹. Można również mówić o wytwarzaniu się tzw. próżni socjologicznej, zjawiska opisanego przez S. Nowaka na początku lat siedemdziesiątych¹ i niestety ciągle aktualnego, skutkującego silnym rozłamem między rodziną a państwem, co może przekładać się na brak współpracy i zaangażowania społecznego²⁴. Równie ważny jest kontekst gospodarczy panujący w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, kiedy wielu z badanych emerytów przechodziło na emeryturę. System polski nie dysponował wówczas ofertą wspierania pracowników nie tylko w przygotowaniu do przejścia na emeryturę, ale również w byciu aktywnym w tej fazie życia.

Chcąc sprawdzić faktyczną aktywność osób będących na emeryturze, respondentom będącym emerytami zadano pytanie o formy podejmowanej aktywności. Szczegółowe dane rozkładu odpowiedzi według płci zawiera tabela 7.

---

²⁴ Por. P. SZTOMPKA, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999. O „próżni socjologicznej” – pustce społecznej pomiędzy rodziną a narodem napisał S. Nowak w szkicu pt. *Systemy wartości społeczeństwa polskiego* („Studia Socjologiczne” 1979, nr 4, s. 155-172).

Tabela 7. Aktywności podejmowane przez osoby starsze według płci [w %]

<i>Procentowanie wierszowe</i>	N=	Mężczyźni	Kobiety	RAZEM
Pomagam dzieciom lub innym członkom rodziny w działalności zarobkowej, prowadzeniu gospodarstwa rolnego, firmy	51	41,2	58,8	100,0
Pomagam w opiece nad wnukami	77	35,1	64,9	100,0
Spotykam się ze znajomymi, przyjaciółmi w domu i poza nim	89	40,4	59,6	100,0
Poświęcam się swojemu hobby (np. ogródek działkowy, śpiew w chórze, majsterkowanie itp.)	53	43,4	56,6	100,0
Rozwijam swoje zainteresowania (np. czytam książki, chodzę do teatru, kina, muzeów, podróżuję, dokształcam się)	33	33,3	66,7	100,0
Chodzę do kościoła, uczestniczę w mszach, nabożeństwach	75	37,3	62,7	100,0

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Jak wynika z zaprezentowanych danych, osoby starsze ograniczają swoją aktywność w dużej mierze do działalności na rzecz rodziny i przyjaciół oraz poświęcają się swojemu hobby. Wyraźnie widoczna jest przy tym różnica między respondentami wynikająca z płci. Kobiety częściej niż mężczyźni podejmowały się różnych zadań i aktywności. Rozkład odpowiedzi wykazał również różnicę między grupami wieku – w przypadku respondentów będących na emeryturze nie pojawiła się taka forma aktywności jak praca zarobkowa. Wśród respondentów z grupy wiekowej do 45. roku życia aż 50% badanych uważa, że osoby starsze pracują zawodowo.

Reasumując, należy zaznaczyć, że w odniesieniu do Polaków różnica w postrzeganiu rzeczywistości między grupami pokoleniowymi nie wynika tylko z ogólnie znanych praw rządzących takimi przemianami, ale również z transformacji systemowej: społecznej, politycznej i gospodarczej, jakiej doświadczyła Polska po 1989 r. Przejście od gospodarki centralistycznej i jedno-partyjnego systemu władzy komunistycznej do gospodarki wolnorynkowej i systemu demokratycznego, jak również trwałe zmiany odcisnięte przez system totalitarny na społeczeństwie polskim czynią te różnice znacznie bardziej skomplikowanymi. Warto oprzeć się przy tym na dwóch klasycznych już koncepcjach – H. Klagesa²⁵ i R. Ingleharta²⁶. Zgodnie z nimi przemiana wartości

²⁵ H. KLAGES, *Wertorientierungen im Wandel. Rückblick, Gegenwartsanalyse, Prognosen*, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1985; TENŽE, *Wertedynamik. Über die Wan-*

dokonywane głównie poprzez zmianę pokoleniową sprzężoną ze zmianą kontekstu społecznego. Hipoteza braku i socjalizacji R. Ingleharta wskazuje, że struktura preferowanych wartości danego pokolenia zależy od tego, jaka sytuacja społeczno-ekonomiczna była dominująca w okresie wzrastania tego pokolenia. Nadaje ono najwyższą wartość tym przedmiotom, do których dostęp w okresie wzrastania był ograniczony. Można zatem przypuszczać, że tzw. wartości ponowoczesne, określane przez R. Ingleharta jako postmaterialistyczne, zaś przez H. Klagesa jako wartości samorealizacyjne, silniej są odczuwane przez młodsze pokolenia Polaków²⁷.

Analizując zagadnienie postawy wobec własnej starości i tak popularnej ostatnio koncepcji aktywnego starzenia się²⁸, należy zauważyć, że zadowolenie ze swojego życia po przejściu na emeryturę deklarowało niemal tyle samo respondentów będących na emeryturze (prawie 24%), co odczuwających negatywne skutki tego procesu (24,4%). Dla prawie połowy respondentów będą-

---

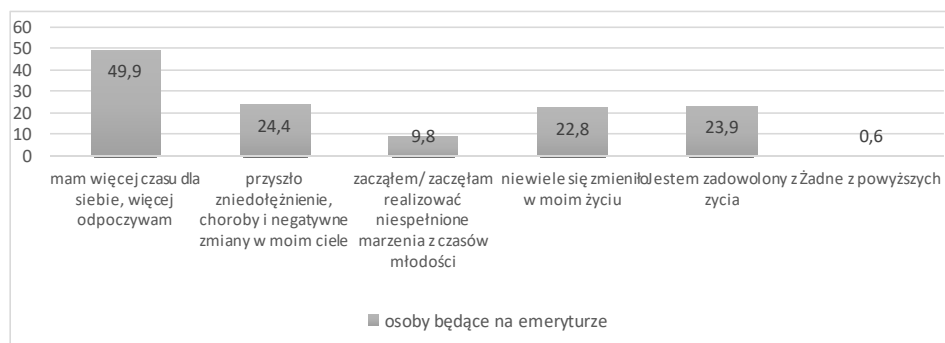
delbarkeit des Selbstverständlichen, Zürich–Osnabrück: Edition Interfrom 1988; TENŻE, *Traditionsbruch als Herausforderung: Perspektiven der Wertewandelgesellschaft*, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1993.

²⁶ R. INGLEHART, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton: Princeton University Press 1977; TENŻE, *Kultureller Umbruch. Wertewandel in der westlichen Welt*, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1989; TENŻE, *Modernisierung und Postmodernisierung. Kultureller, wirtschaftlicher und politischer Wandel in 43 Gesellschaften*, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1998; TENŻE, *Kultura a demokracja*, w: *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw?*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Poznań: Zysk i S-ka 2003; R. INGLEHART, P. NORRIS, *Sacrum i profanum: religia i polityka na świecie*, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2006.

²⁷ M. ADAMCZYK, *Wprowadzenie do teorii kapitału społecznego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013; TENŻE, *Grupa pokoleniowa jako czynnik różnicujący typ wytwarzanego kapitału społecznego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe KUL” 57(2014), nr 1(225), s. 55-80.

²⁸ W przypadku aktywnego starzenia się bardzo wyraźnie dokonywane jest rozdzielenie pomiędzy „indywidualnym” a „społecznym” starzeniem się, jak również pomiędzy „demograficznym” i „społecznym” starzeniem J. CZAPIŃSKI T. PANEK, *Diagnoza Społeczna 2013*. Jak już wskazano wcześniej na przykładzie Polski, aspekty demograficzne starzenia się to zmiany w wieku, średnia „wieku” itd. „Starzenie społeczne” odnosi się do udziału i/lub ograniczenia aktywności osób starszych w życiu społeczno-gospodarczym. Starzenie społeczne uwzględnia wiek, zmiany w stanie zdrowia, długości życia, zachorowalności, śmiertelności, zdolności poznawcze lub brak takich zdolności. W efekcie wiek społeczny można określić jako etap w cyklu życia (AAI, 2013). Takie podejście wymusza zmianę nastawienia do starości jako okresu strat. W literaturze przedmiotu okres starości bywa nazywany okresem strat, gdyż to w tym czasie przechodzi się na emeryturę, często traci się prestiż zawodowy, odchodzą bliskie osoby (P. KUBICA, M. OLCOŃ-KUBICKA, *Osamotnienie osób starszych w Polsce – skala, przejawy oraz sposoby przeciwdziałania zjawisku*, „Studia Humanistyczne” 2010, nr 8, s. 131-138). Dla znakomitej większości osób starszych okres ten przynosi obniżenie statusu ekonomicznego, skutkujące ograniczeniami w życiu codziennym.

cych już na emeryturze jest to czas odpoczynku (49,9%). Jedynie 9,8% osób realizuje niespełnione marzenia z czasów młodości.

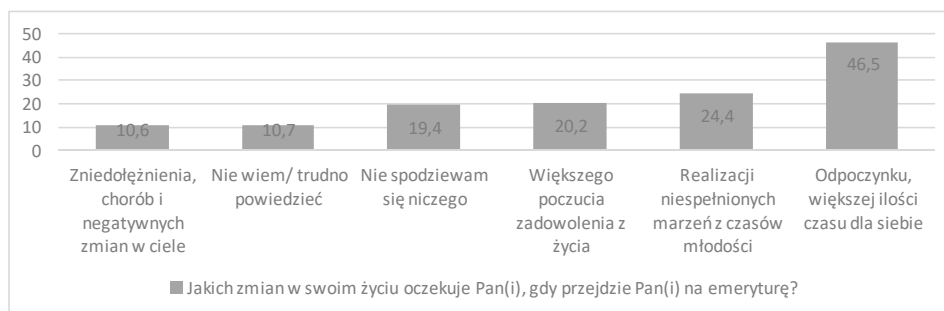

Wykres 4. Oczekiwania związane z własną starością osób będących na emeryturze [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Starość zmusza do zmiany stylu życia, co niesie ze sobą nie tylko pogorszenie sytuacji finansowej, ale również ograniczenie kontaktów ze znajomymi, nawet rodziną, doprowadzając tym samym do izolacji osób starszych²⁹. Aktywna polityka starzenia się zakłada wykorzystanie potencjału tej grupy wiekowej dzięki umożliwieniu osobom do niej należącym dalszego uczestnictwa w rynku pracy, jak również w innych niż rynkowe produktywnych działaniach społecznych, co w dalszej perspektywie czasowej przełoży się na zwiększenie niezależności i poprawę stanu zdrowia na tak długo, jak to jest możliwe. Przykładem takich inicjatyw, istotnych z punktu widzenia życia społecznego, jest nieodpłatna nierynkowa działalność ludzi starszych jako wolontariuszy, opiekunów czy uczestników życia politycznego. Jak jednak pokazują prezentowane wyniki badań, czas emerytury dla znacznej części respondentów w wieku produkcyjnym ma być czasem odpoczynku – 46,5%. Należy również zwrócić uwagę, że mimo iż większość respondentów w wieku produkcyjnym zadeklarowała, że rzadko lub wcale nie myśli o starości (odpowiednio: 55% i 81,5%), to w przypadku pytania o oczekiwane zmiany, jakie nastąpią na emeryturze, jedynie 10% nie czyni refleksji na ten temat.

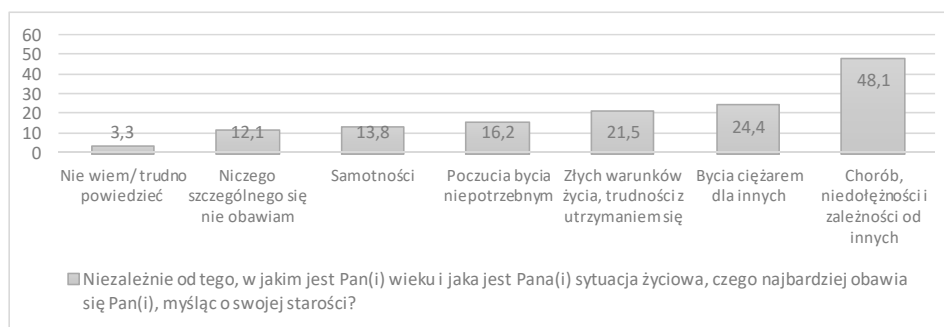
²⁹ H. ZIELIŃSKA-WIĘCZKOWSKA, K. KĘDZIORA-KORNATOWSKA, T. KORNATOWSKI, *Starość jako wyzwanie*, „Gerontologia Polska” 16(2008), nr 3, s. 131-136.

Wykres 5. Oczekiwane zmiany po przejściu na emeryturę wśród osób aktywnych zawodowo [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Bardzo ważnym zagadnieniem dotyczącym budowania własnej wizji starości są obawy związane z tym okresem życia. Zapewnienie niezależnego i autonomicznego środowiska życia, podobnie jak stan zdrowia, jest ważnym czynnikiem budującym pozytywny lub negatywny obraz aktualnej czy potencjalnej starości. W przeprowadzonych badaniach założono, że obawy odczuwane przez osoby będące już na emeryturze i osoby aktywne zawodowo będą w sposób istotny wpływać na tworzenie potencjalnej lub aktualnej wizji starości. W zrealizowanych badaniach zapytano respondentów m.in. o to, czego obawiają się, myśląc o swojej starości, i w jaki sposób chcieliby zorganizować swoje życie w tej fazie. 48% respondentów niezależnie od wieku najbardziej obawia się chorób, niedożności i zależności od innych. Prawie co czwartego badanego niepokoi bycie ciężarem dla innych, a ponad 21% badanych obawia się złych warunków życia.

Wykres 6. Obawy związane ze starością [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Wskazane przez respondentów obawy są jak najbardziej naturalne i mało zaskakujące. Żyjąc dostatecznie długo, każdy człowiek doświadczy pogorszenia się stanu zdrowia i zmniejszenia możliwości intelektualnych w wyniku starzenia się. W literaturze przedmiotu można znaleźć liczne badania wyjaśniające związek między pozytywnym starzeniem się a cechami charakterystycznymi tego procesu. W literaturze polskiej są to np. badania Jerzego Halickiego zrealizowane w 2005 r., które miały odpowiedzieć na pytanie, co ludzie młodzi, starsi i w średnim wieku myślą o dobrym starzeniu się³⁰. Z badań tych wynika kilka istotnych kwestii, które znajdują odzwierciedlenie w prezentowanych badaniach. Należy do nich powszechność troski o stan zdrowia i obawy związane z jego utratą, ważna rola przypisywana kontaktom społecznym, relacjom z rodziną. Można więc przypuszczać, że obawa przed byciem ciężarem dla bliskich osób stanowi element powszechnie obowiązującej wizji starości.

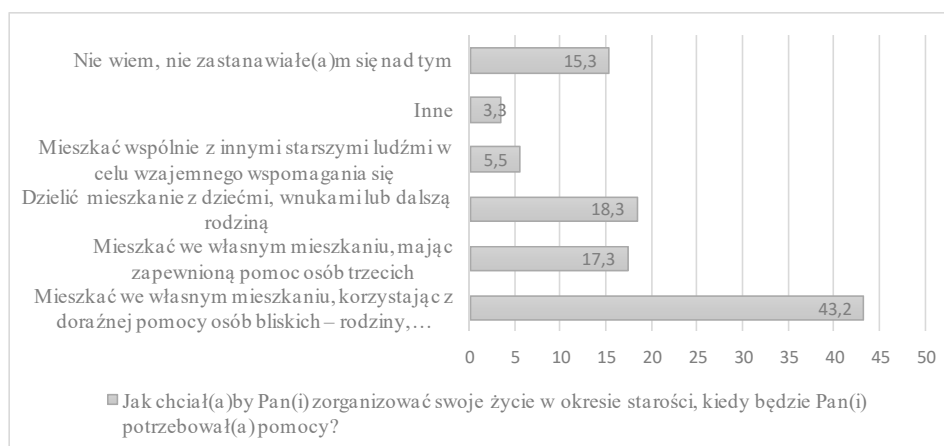
W ramach stworzonego na potrzeby badania modelu wyszczególniono również taki element, jak strategie radzenia sobie w okresie starości z sytuacjami problemowymi. Respondenci pytani o takie strategie bardzo wyraźnie podkreślali potrzebę niezależności³¹, aż 43,2% badanych deklaruje potrzebę mieszkania we własnym mieszkaniu i korzystania jedynie z doraźnej pomocy osób bliskich – rodziny, przyjaciół, sąsiadów. Taki rozkład odpowiedzi po-

---

³⁰ Badania zrealizowano w 2005 r. i objęły one 371 osób w wieku od 23 do 93 lat. Szczegółowy opis znajduje się m.in. w artykule: J. HALICKI, *Potoczne definicje pomyślnego starzenia się*, w: *Pomyślnie starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź: Uniwersytet Łódzki 2008, s. 13-27. Badania na ten temat zrealizowane w Polsce: M. HALICKA, *Satysfakcja życiowa ludzi starych. Studium teoretyczno-empiryczne*, Białystok: Wydawnictwo Akademii Medycznej 2004; J. HALICKI, *Pomyślnie starzenie jako jedna z kluczowych kategorii późnej dorosłości*, w: *Człowiek dorosły istota (nie)znana?*, red. E. Dubas, Łódź–Płock: Wydawnictwo Naukowe Novum 2005, s. 165-173.

³¹ Poczucie niezależności jest jednym z kluczowych wskaźników AAI – Indeks Aktywnego Starzenia się, który jest narzędziem opracowanym w ramach działań Komisji Europejskiej [*Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion*]. AAI ma służyć uchwyceniu w postaci danych empirycznych idei aktywnego starzenia się. Indeks Aktywnego Starzenia się ma być narzędziem wykorzystywanym do pomiaru niewykorzystanego potencjału osób starszych, jak również do oceny realizacji idei aktywnego i zdrowego starzenia się w poszczególnych krajach. AAI zawiera syntetyczne wskaźniki obliczone dla osób w wieku 65+ i grup wcześniejszych, np. 55+. Indeks zbudowany jest w sumie z 22 wskaźników, które są zgrupowane w czterech różnych dziedzinach: zatrudnienie; aktywność społeczna; niezależne, zdrowe i bezpieczne mieszkanie; zdolność i przygotowanie otoczenia do wykorzystania potencjału starzejącego się społeczeństwa. *AAI Indeks Aktywnego Starzenia się*, <http://www1.unece.org/stat/platform/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home> [dostęp: 25.06.2015].

twierdza, że jedną z największych potrzeb człowieka jest zdolność do samostanowienia o sobie, niezależnie od fazy życia, w jakiej się znajduje.

Wykres 7. Strategie radzenia sobie w sytuacjach problemowych w okresie starości [w %]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

KONKLUZJE

Prezentowana analiza jedynie w wycinkowy sposób przedstawia wyniki badań autorskich zrealizowanych na przełomie 2014/2015 r. „Postawy wobec osób starszych i starości”. W odniesieniu do zagadnień związanych z autoidentyfikacją z własnym wiekiem, obawami stąd wypływającymi i organizacją życia na starość, prawie co drugi respondent obawia się chorób, niedołęźności i zależności od innych. Naturalną konsekwencją takich obaw jest pragnienie zorganizowania życia na starość w taki sposób, by móc mieszkać we własnym mieszkaniu i korzystać z pomocy innych jedynie doraźnie – 43,2%. Tylko co czwarty respondent dopuszcza myśl o takiej organizacji życia na starość, która wiązałaby się ze wspólnym zamieszkiwaniem z dziećmi, wnukami lub dalszą rodziną. Zaledwie 5,5% respondentów myśli o wspólnym mieszkaniu z innymi starszymi osobami. Blisko co drugi respondent boi się chorób i niedołęźności, jaką starość niesie za sobą, co czwarty obawia się bycia ciężarem dla innych i złych warunków życia. Z przeprowadzonych badań wynika, że myślenie o starości nie jest powszechnym zjawiskiem; jeśli ma miejsce, to najczęściej

w kontekście obaw związanych z tym okresem w życiu człowieka, zmian zachodzących w ciele, wyglądzie, ale i w warunkach bytowych. Jak wynika z badań, respondenci skupiają się na negatywnych aspektach starzenia się i budują negatywną wizję starości. Większość osób młodych ignoruje fakt starzenia się. Oczywiście prawdą jest, że osoby dożywające późnego i bardzo późnego wieku doświadczają związanego z tym pogorszenia się stanu zdrowia, niepełnosprawności, życia pod opieką innych osób. Te egzystencjalne wyzwania nie muszą jednak wykluczać edukowania się i kultywowania pozytywnego podejścia do starzenia się.

BIBLIOGRAFIA

- AAI Indeks Aktywnego Starzenia się, <http://www1.unece.org/stat/platform/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home> .
- ADAMCZYK M.: Grupa pokoleniowa jako czynnik różnicujący typ wytwarzanego kapitału społecznego w Polsce, „Zeszyty Naukowe KUL” 57(2014), nr 1(225), s. 55-80.
- ADAMCZYK M.: Wprowadzenie do teorii kapitału społecznego, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- ADAMIAK P.: Zaangażowanie społeczne Polek i Polaków. Wolontariat, Filantropia, 1% i wizerunek organizacji pozarządowych. Raport z badania 2013, Warszawa: Stowarzyszenie KLON/JAWOR 2014.
- BECK U.: Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002.
- BŁACHNIO A.: Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2012.
- CBOS, Aktywność społeczna Polaków, BS/60/2014, Warszawa 2014, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_060_14.PDF.
- CONI N., DAVISON W., WEBSTER S.: Starzenie się, Warszawa: PWN 1994.
- CZAPIŃSKI J., PANEK T.: Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2013.
- DZIUBAN A.: Społeczny obraz starości i postrzeganie własnego ciała w procesie starzenia się. Przegląd piśmiennictwa, „Gerontologia Polska” 18(2010), nr 3, s. 140-147.
- FEATHERSTONE M.: The body in consumer culture, w: The body, social process and cultural theory, red. M. Featherstone, M. Hepworth, B. Turner, London: Sage Publications 1991, s. 197-208.
- FRĄCKOWIAK T., KAPAŁA M., ZUBIK A., CIEŚLIK A.: Konstruowanie obrazu starości i jego implikacje społeczne a perspektywa danych empirycznych, w: Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich, red. J. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2006, s. 312-318.
- GUS http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-662.htm
- HALICKA M.: Satysfakcja życiowa ludzi starych. Studium teoretyczno-empiryczne, Białystok: Wydawnictwo Akademii Medycznej 2004.

- HALICKI J.: Pomyślne starzenie jako jedna z kluczowych kategorii późnej dorosłości, w: Człowiek dorosły istota (nie)znana?, red. E. Dubas, Łódź–Płock: Wydawnictwo Naukowe Novum 2005, s. 165-173.
- HALICKI J.: Potoczne definicje pomyślnego starzenia się, w: Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2008, s. 13-27.
- INGLEHART R., NORRIS P.: Sacrum i profanum: religia i polityka na świecie, tłum. M. Babińska, Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS 2006.
- INGLEHART R.: Kultura a demokracja, w: Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw?, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Poznań: Zys i S-ka 2003.
- INGLEHART R.: Kultureller Umbruch. Wertewandel in der westlichen Welt, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1989.
- INGLEHART R.: Modernisierung und Postmodernisierung. Kultureller, wirtschaftlicher und politischer Wandel in 43 Gesellschaften, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1998.
- INGLEHART R.: The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics, Princeton: Princeton University Press 1977.
- KLAGES H.: Traditionsbruch als Herausforderung: Perspektiven der Wertewandelgesellschaft, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1993.
- KLAGES H.: Wertedynamik. Über die Wandelbarkeit des Selbstverständlichen, Zürich–Osnabrück: Edition Interfrom 1988.
- KLAGES H.: Wertorientierungen im Wandel. Rückblick, Gegenwartsanalyse, Prognosen, Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag 1985.
- KRZYSZKOWSKI J.: Usługi opiekuńcze dla ludzi starych w miejscu zamieszkiwania w Polsce i innych krajach UE, w: Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2006, s. 150-155.
- KUBICA P., OLCOŃ-KUBICKA M.: Osamotnienie osób starszych w Polsce – skala, przejawy oraz sposoby przeciwdziałania zjawisku, „Studia Humanistyczne” 2010, nr 8, s. 131-138.
- MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ, Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych [ASOS] na lata 2014-2020, Warszawa 2014.
- MOSSAKOWSKA M., WIĘCEK A., BŁĘDOWSKI P.: PolSenior. Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce, Poznań: Termedia Wydawnictwa Medyczne 2012.
- NOWAK S.: Systemy wartości społeczeństwa polskiego, „Studia Socjologiczne” 1979, nr 4, 155-172.
- OSIECKA-CHOJNACKA J.: Społeczne opinie o starości a wdrażanie idei aktywnego starzenia się, „Studia BAS” 2012, nr 2(30), s. 101-128.
- Projekt z dnia 19 września 2014 r. „Wsparcie osób starszych w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego 2014-2020 ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego”, 2014.
- STECLEER B.: Sukces starości – w poszukiwaniu wyznaczników zadowolenia z życia wśród osób w starszym wieku, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu 2013.
- STEUDEN S.: Psychologia starzenia się i starości, Warszawa: PWN 2014.

- Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu „Wolontariat seniorów w województwie mazowieckim”, grudzień 2012 r. http://bibliotekawolontariatu.pl/wp-content/uploads/Publikacja_czerwiec_www.pdf
- SZTOMPKA P.: Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność, w: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, red. P. Sztompka, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999, s. 265-282.
- SZUKALSKI P.: Zagrożenie czy wyzwanie – proces starzenia się ludności, „Polityka Społeczna” 2006, nr 9.
- SZYMCZYK J.: Elementy interdyscyplinarnej kooperacji socjologii ciała, sportu i turystyki, w: *Podstawy interdyscyplinarności w naukach o zdrowiu. Poznawcza tożsamość dyscyplin badających socjokulturowy wymiar zdrowia i choroby*, red. M. Skrzypek, Lublin: Wydawnictwo KUL 2014, s. 115-116.
- ZIELIŃSKA-WIĘCZKOWSKA H., KĘDZIORA-KORNATOWSKA K., KORNATOWSKI T.: Starość jako wyzwanie, „Gerontologia Polska” 16(2008), nr 3, s. 131-136.

WIZJA STAROŚCI W OPINIACH POLAKÓW.
STUDIUM SOCJOLOGICZNE

Streszczenie

Przedmiotem prezentowanych w niniejszej pracy badań były postawy dorosłych Polaków wobec starości i starzenia się. Dotyczyły one m.in. autoidentyfikacji z własną starością. Przyjęcie tej perspektywy badawczej wynikało ze wzrastającego zainteresowania kwestiami starości, a szczególnie postrzeganiem jej w kategoriach wyzwania i zadania dla nowych generacji. Innym powodem podjęcia tej tematyki była chęć zweryfikowania założenia, że na to, jaki mamy stosunek do własnej starości, wpływa postawa wobec starości powszechnie obowiązująca w danym społeczeństwie. Badania miały odpowiedzieć m.in. na pytanie, czy takie zmienne niezależne, jak płeć, wiek współwystępują z określonymi postawami wobec własnej starości.

Słowa kluczowe: starość; starzenie się; ludzie starzy; autoidentyfikacja; generacja.

THE VISION OF OLD AGE IN THE OPINIONS OF POLES.
SOCIOLOGICAL STUDY

Summary

The article presents the selected results of the research conducted at the turn of 2014/2015, involving 1010 adult Poles at the age of 15 years and more. The aim of the research was to analyse the attitudes towards ageing and the elderly in the Polish society. The research shows the relationship between some of the independent variables, inter alia, age, gender and

---

education, which determine the attitude towards the elderly and the ageing process in general. Most thoughts about old age occur in the context of the concerns of this period in life, changes in a body, appearance, but also living conditions. On the one hand, the article presents an image of the society mostly kind to seniors, seeing their contribution to social life, on the other hand, the individual analysis of the ageing vision shows a human image focusing on negative aspects of ageing and building a negative vision of old age.

Key words: old age; aging; old people; self-identification; generation.